DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7628729 Pages: 87-97

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ИННОВАЦИОН САЛОҲИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Нуриддин Аликариев
Иқтисод фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети Социология кафедраси
nur.aliq.1937@gmail.com

Калит сўзлар: олий таълим, профессор-ўқитувчилар, инновацион салоҳият, ривожлантириш, таълим сифати, жараёнлар, инновацион менежмент, янгилик, инновацион технология.

Аннотация: Маълумки, олий таълим профессор-ўқитувчилари нафақат касбий фаолиятнинг барча турларини ташкил қилиши, балки ўз вақтида тузатишлар киритиши ва педагогик амалиётга ижодий ечимларни киритиши зарурдир. Шунингдек, таълим сифатини ошириш ва етук кадрларни тайёрлаш замон талаби эканлигини инобатга олган ҳолда профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ҳамда инновацион салоҳиятини ривожлантиришни тадқиқ этиш ва бу соҳада изланишлар олиб бориш таълим тизимидаги энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Ушбу мақолада муаллиф томонидан олий таьлимда профессор-ўқитувчилар инновацион салоҳиятини ривожлантиришнинг назарий асослари атрофлича таҳлил қилинган. Профессор-ўқитувчилар инновацион салоҳиятини ривожлантириш бўйича турли олимларнинг фикр-мулоҳазалари келтирилган. Шунингдек, мақолада “инновация” тушунчасига тадқиқотчиларнинг илмий ёндашувлари ҳамда “салоҳият” тушунчасининг асосий талқинлари асослаб берилган ҳамда мақола сўнггида таклиф ва хулосалар берилган.

DEVELOPMENT OF THE INNOVATION POTENTIAL OF PROFESSORS AND TEACHERS AS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Key words: higher education, professors, innovation potential, development, quality of education, processes, innovation management, innovation, innovation technology.

Abstract: It is known that professors and teachers of higher education need not only to organize all types of professional activities, but also to make timely adjustments and creative solutions in pedagogical practice. Also, taking into account that improving the quality of education and training mature personnel is a need of time, the study of the development of qualifications and innovative potential of the teaching staff and conducting research in this area is one of the most pressing issues in the education system. In this article, the author analyzes in detail the theoretical foundations of the development of the innovative potential of the teaching staff of the higher school. The opinions of various scientists on the development of the innovative potential of the teaching staff are presented. The article also substantiates the scientific approaches of researchers to the concept of “innovation” and the main interpretations of the concept of “competence”, and at the end of the article offers suggestions and conclusions.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДОВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: высшее образование, преподаватели, инновационный потенциал, развитие, качество образования, процессы, инновационный менеджмент, инновации, инновационные технологии.

Аннотация: Известно, что профессорам и преподавателям высшей школы необходимо не только организовывать все виды профессиональной деятельности, но и своевременно вносить коррективы и творческие решения в педагогическую практику. Также, принимая во внимание, что повышение качества образования и подготовка зрелых кадров является потребностью времени, исследование развития квалификации и инновационного потенциала профессорско-преподавательского состава и проведение исследований в этой области является одним из наиболее актуальных вопросов в системе образования. В данной статье автор подробно анализирует теоретические основы развития инновационного потенциала профессорско-преподавательского состава высшей школы. Представлены мнения различных ученых о развитии инновационного потенциала профессорско-преподавательского состава. Также в статье обосновываются научные подходы исследователей к понятию «инновация» и основные трактовки понятия «компетентность», а в конце статьи даются предложения и выводы.

Кириш. Олий таълим тизимини ислоҳ қилиш босқичида замонавий профессор-ўқитувчиларнинг ижодкор, инноватор ва ислоҳотчи сифатидаги идеал қиёфаларини излаш таълим парадигмаси ривожланишидаги жаҳон тенденцияларининг кучли таъсири остида остида амалга оширилади. Биринчидан, бу замонавий ижтимоий-иқтисодий воқеликларда вужудга келадиган таълимга янги ёндашув учун жамоатчилик сўрови, иккинчидан, бу олий таълимнинг тизимли инновацион ривожланиши учун курс олиб бориладиган олий ўқув юртининг таълим доктринаси векторининг ўзгаришидир. Жаҳон ва илмий ҳамжамият ҳозирги босқичда профессор-ўқитувчиларнинг роли кескин ўзгарган, деган умумий фикрга келишмоқда. Олий таълим профессор-ўқитувчилари энди талабалар учун ягона билим манбаи эмас. Бугунги кунда олий таълим шундай қурилганки, профессор-ўқитувчиларнинг асосий вазифаси талабаларнинг билим ва танқидий фикрлашини рағбатлантиришдир. Ҳозирги босқичда олий таълим профессор-ўқитувчилари нафақат касбий фаолиятнинг барча турларини ташкил қилиши, балки ўз вақтида тузатишлар киритиши ва педагогик амалиётга ижодий ечимларни киритиши керак. Янги таълим мақсадларига эришиш учун янги ва инновацион нарсаларга очиқ бўлган профессор-ўқитувчилар, янги шаклланишлар керак [1,– Б. 203-207].

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Илмий назарияда “шахснинг инновацион салоҳияти” таърифи турли нуктаи назардан кўриб чиқилган бўлиб, бизнинг тадқиқотимиз доирасида ушбу тушунча ва унинг мазмуни дидактик жараён нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Ўрганилаётган ҳодисанинг моҳиятини аниқлаш ва илмий-педагогик тушуниш, олий таълим профессор-ўқитувчиларининг инновацион салоҳиятининг тузилишини аниқлаш ва тавсифлаш учун қуйидаги тарзда тақдим этилган занжирни кўриб чиқиш ва таҳлил қилиш керак: “инновация”, “салоҳият”, “шахс салоҳияти”, “олий таълим профессор-ўқитувчилари”.

Илк бор 1912 йилда “инновация” тушунчаси австриялик олим Й.А.Шумпетер томонидан томонидан қўлланилган ва “иқтисодий инқирозларни енгиш воситаси” сифатида талқин қилинган [2,–Б.37]. Ф.Удвадянинг фикрича, инновация шахс учун янги бўлган фаолият ёки технологияни қабул қилиш сифатида қабул қилинган; шахснинг тез ўзгарувчан ноаниқ шароитларга мослашишидир [3,– Б. 65-80].

Рус олими Р.Д.Китайгородский, “инновация” ни “янги илмий академик билимларни, янги маҳсулотни, янги хизматни, технологияни тижоратлаштириш жараёни” деб ҳисоблайди [4,–Б.315-317]. Т.Ф.Берестова эса “инновация” тушунчасини ўрганиб чиқиб, “инновация – бу ғоя пайдо бўлишидан, уни технологик ишлаб чиқиш ва ҳужжатлаштиришдан то зарур тижорат процедураларини амалга оширишгача бўлган тўлиқ технологик циклдан ўтган янгилик, бозорга маҳсулот, хизмат ёки технология шаклида кириш мақсадидир” деган хулосага келади [5,– Б.70-76].

“Инновация” ни “ҳақиқат ва инсон фаолиятида туб ёки босқичма-босқич ўзгаришларга олиб келадиган инновацион жараённинг конструкцияси” деб ўрганган рус олими В.П.Делиянинг ёндашуви диққатга сазовордир [6,– Б.25].

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). “Инновация” тушунчасини аниқлашда олимларнинг илмий ёндашувларининг назарий таҳлили, ушбу концепцияни аниқлашда ягона ёндашув йўқ, деган хулосага келишимизга имкон беради. Бизнинг тадқиқотимиз контекстида бизга энг яқин бўлган “инновация” тушунчаси – бу билимларни чуқурлаштиришга, ижодий фикр ва фикрлаш услубини ўзгартиришга, ушбу янгилик билан боғлиқ фаолиятнинг тузилиши ва тартибини ўзгартиришга олиб келадиган инновацияларни яратиш, ўзлаштириш ва қўллашнинг умумий жараёни ёки натижасидир. Турли тадқиқотчиларнинг концепцияга асосий талқинлари бир қанча илмий ва фанлараро ёндашувларда кенг қўлланиладиган “инновация” тушунчасини 1-жадвалда келтирамиз.

“Инновация” тушунчасига тадқиқотчиларнинг илмий ёндашувлари

1-жадвал

Тушунча мазмуни	Тадқиқотчилар
Инновация – бу нафақат янгисини яратиш ва тарқатиш, балки трансформация, фикрлаш услубини ўзгартириш, ушбу янгилик билан боғлиқ фаолиятнинг тузилиши ва тартибини ўзгартиришдир.	М.В.Кларин
Инновация – бу ўз эҳтиёжларини қондириш учун маълум бир маҳсулотнинг келиб чиқиши, яратилиши, тарқалиши ва ишлатилишининг умумий жараёнидир	В.Я.Ляудис
Инновация – бу интеграциялашган тизим доирасида янги усуллар ва маҳсулотларни яратишдир	Н.И.Лапин
Инновация – бу янги ёки такомиллаштирилган жараён, ғоялар, таклифлар ва бошқалар кўринишидаги ижодкорлик натижасининг якуний маҳсулидир.	Т.П.Лакоценина, Е.Е.Алимова, Л.М.Оганезова
Инновация – бу янги элементларни таълим тизимига киритилган ва танланган параметрларга нисбатан ижобий ўзгаришлар билан бир турдан (ҳолатдан) бошқасига ўтишни таъминлайдиган янгиликлардир.	А.В.Хуторской
Инновация – бу инсон фаолиятининг ҳар хил турларига янги элементлар (турлари, усуллари) ни киритиш ва фаолият самарадорлигини оширадиган инсон онгининг ютуқларидан (кашфиётлар, ихтиролар, ишланмалар) фойдаланишдир.	О.С.Советова
Инновация – бу одатий анъанага янги ёндашув бўлиб, у катта ижобий самара беради ва одамлар ҳаётини яхши томонга тубдан ўзгартиради.	В.П.Беспалько

Кўпгина олимлар (В.И.Андреев, С.А.Домрачева, В.И.Загвязинский, Т.Г.Новикова, А.В.Хуторской ва бошқалар) инновацияларни қуйидагича белгилайдилар. “Назарий жиҳатдан, бу янги тушунчалар, ёндашувлар, гипотезалар, йўналишлар, қонуниятлар, таснифлар, ўқитиш ва таълим тамойилларини яратишдир; амалий жиҳатдан бу илгари номаълум бўлган жараёнлар, объектлар, усуллар, янги воситалар, усуллар, техникалар, дастурлар, технологиялар, қурилмалар, асбоблар, моделларни ишлаб чиқиш ёки илгари маълум бўлган янги усуллардан сифат ёки сезиларли даражада ўзгарган шароитларда фойдаланишдир” [7, – Б.97-100].

“Салоҳият” тушунчаси тадқиқотчилар (Л.В.Абдалаина, П.И.Андреева, Т.И.Артемева, В.И.Белов, С.Н.Бобылев, Л.А.Витвицкая, Н.Ф.Воронина, А.Г.Гатауллина ва бошқалар) томонидан турли институционал ёндашувлар ва жиҳатларда ўрганилади. Бизнинг диссертациямиз доирасида “салоҳият”

касбий қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнида шахснинг ривожланишини ўрганиш контекстида кўриб чиқилади.

Бунда кўп даражали тузилмаларнинг бирлиги: “муносабатлар ва мақсадга мувофиқлик (қадриятлар ва ахлоқий фазилатлар тизими: идеаллар, эътиқодлар, истаклар, интилишлар, мақом, қизиқишлар, мотивлар, эҳтиёжлар, дунёқараш); шахсий тажриба ва генетик хусусиятлар (билим, кўникма, малака, компетенция ва компетентлик, одатлар, анъаналар); ақлий жараёнлар (фикрлаш, ҳис-туйғулар, ҳиссиётлар, ирода, ҳислар, диққат, хотира, тасаввур, ассоциациялар); биопсихик хусусиятлар (ёши, жинси, типологик)”; “эҳтиёж функциялари (органик, физиологик, ижтимоий)”; “қобилиятлар (иродавий, ҳиссий ва интеллектуал хусусиятлар тизими)”; “биологик хусусиятлар (темперамент, табиий мойилликлар, инстинктлар, жинс ва ёш хусусиятлари (ўзгаришлар) ва бошқалар)”, “ижтимоий аҳамиятга эга натижаларга эришишга қаратилган фаолиятда намоён бўладиган қайта тикланадиган ресурслар тизими”, “фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган ҳар хил турдаги ресурслар (моддий, молиявий, интеллектуал, ахборот, илмий-техникавий ва бошқалар) мажмуи”, “шахс етуклик даражасининг интеграл характеристикаси, бу ерда шахсий камолотнинг асосий ҳодисаси ва шахсий салоҳиятнинг намоён бўлиш шакли шахснинг ўзини ўзи белгилаш феномени бўлиб, у фаолиятни нисбатан эркинликда амалга оширишда намоён бўлади. биологик, хусусан, тана шарт-шароитлари, шунингдек, эҳтиёжлар, характер ва бошқа барқарор психологик тузилмалар тушуниладиган белгиланган ташқи ва ички шароитлар” [8, – Б.56], “инсоннинг ижтимоий-педагогик шароитларга жавоб бериш қобилияти меъёрини белгилайдиган, атрофдаги воқелик билан боғлиқ бўлган туғма ва орттирилган қобилиятлари йиғиндисини акс эттирувчи муҳим хусусият” [9, – Б.107]. “Салоҳият” ва “шахс салоҳияти” тушунчаларининг таърифини таҳлил қилиш илмий адабиётларда ушбу тушунчаларни тушунтириш бўлинган ҳолда тақдим этилган, деган хулосага келишимизга имкон беради. Энг

умумий маънода, салоҳият шахсий етуклик даражаси, мақсадларга эришиш учун яширин имконият, маълум бир фаолиятнинг маъносини очиб берадиган йўналиш сифатида қаралади. Ушбу ҳодиса мумкин бўлган соҳани, маълум шароитларда намоён бўладиган кучни акс эттиради. Ушбу тушунча турли нуқтаи назардан конкретлаштирилади: ижтимоий, иқтисодий, экологик, психологик ва бошқалар. “Салоҳият” тушунчасининг асосий талқинлари тизимлаштирилган ҳолатда 2-жадвалда келтирилган.

“Салоҳият” тушунчасининг асосий талқинлари

2-жадвал

Тушунчанинг мазмуни	Муаллифлар
Салоҳият – бу ҳар қандай маънода куч даражаси, бирон бир нарса учун зарур бўлган барча воситалар, имкониятларнинг умумийлиги	Рус тили замонавий изоҳли луғати
Салоҳият – бу “яширин имкониятлар ёки манбалар” бўлиб, шахс маълум бир мақсадга эришиш учун фойдаланади, маълум бир “ички мақсад”, шу билан маъно ва қадриятларни янги даражага кўтариш имконини беради.	М.И.Ситникова
Салоҳият – бу касбий фаолият жараёнида инновацияларни яратиш, ўзлаштириш ва улардан фойдаланиш имкониятларидир	П.В.Хайдакин
Салоҳият – бу ресурс қисм (имкониятлар) ва ушбу имкониятларни амалга оширишга тайёрлик даражаси	В.Е.Клочко, О.М.Краснорядцева

Кўпгина олимлар шахсий ривожланишнинг таркибий қисмларини ўрганишга комплекс ёндашув орқали инновацион инсоний фазилатларнинг пайдо бўлишининг моҳиятини ўрганишга ҳаракат қилмоқдалар. Улардан базавий ва асосийлари ажралиб туради: профессор-ўқитувчиларнинг шахсий хусусиятларига асосланган инновацион ўзига хослик, шахсий ва ижтимоий ўзини ўзи идентификация қилишнинг асоси сифатида инновацион саводхонлик ва шахснинг ички ва ташқи ресурслари ва инновацион хулқ-атворни шакллантириш учун асос сифатида инновацион ҳаётийлик. Шу билан бирга, шахснинг инновацион салоҳиятини, шахс ривожланишининг мотивацион ва семантик соҳасини, шунингдек, яратилган экологик ва психологик-педагогик шароитларни самарали ривожлантириш тизимини яратишдир.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Инновацияларга чидамлилик олий таълимда профессор-ўқитувчилар инновацион таълим технологияларига замонавий ёндашувни танлашда таяниши мумкин бўлган зарур ресурс бўлиб, улардан фойдаланишдаги ноаниқлик ва касбий ташвиш билан бирга, янги инновацион тажрибани таъминлайди ва инновацион салоҳият ва инновацион ривожланиш истиқболларини яратади.

Илмий ёндашувларнинг қиёсий таҳлили ва катта амалий тажриба кейинги тадқиқотлар ва сифат ўзгариши учун шахснинг инновацион салоҳиятининг асосий таркибий қисмларини аниқлашга имкон берди. Бу мотивацион-мақсадли, когнитив, мавзу-фаолият ва рефлексив компонент. Олий таълимда профессор-ўқитувчиларнинг кейинги тадқиқот ва ишланмалар учун инновацион салоҳиятининг тузилиши ва мазмунини ёритишга муаллифнинг ёндашуви 1-расмда кўрсатилган.

1-расм. Олий таълимда профессор-ўқитувчилар инновацион салоҳияти структураси ва мазмуни

Олий таълимда профессор-ўқитувчиларнинг инновацион салоҳиятини шахснинг мураккаб интегратив хусусияти сифатида ҳисобга олган ҳолда, биз олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари инновацион салоҳиятининг структураси бўлган ва уни амалга оширишга ҳисса қўшадиган асосий шахсий фазилатларни аниқладик:

- мотивацион-мақсадли компонент, инновацион таълим ғоялари ва олий таълим соҳаларига (қизиқиш) шахсий қизиқишнинг намоён бўлишини ўз ичига олади;

- когнитив компонент инновацион билимларни ўз ичига олади, бу олий таълимнинг инновацион таълим йўналишлари ва тенденцияларида ҳаракат қилиш қобилиятида намоён бўлади (муаммони кўриш);

- субъект-фаолиятли компоненти инновацион услубни акс эттиради, у инновациялар ва янгиликлар билан ишлашда таваккал қилиш ва тажриба қилиш қобилиятида ифодаланади (таваккал қилиш);

- рефлексив компонент ўз-ўзини баҳолашни, инновациялар билан ишлаш натижасини етарли даражада таҳлил қилиш қобилиятини (танқидийликни) ўз ичига олади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). ЮНЕСКО ҳужжатига мувофиқ, олий таълим сифатига энг катта таъсир кўрсатадиган таълим фаолиятининг учта жиҳати мавжуд. Биринчидан – олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари ва илмий ходимларининг юқори академик малакаси билан кафолатланган ходимларнинг сифати ҳамда таълим бериш ва тадқиқотларнинг интеграцияси, уларнинг ижтимоий талабга мувофиқлиги билан таъминланган таълим дастурларининг сифатидир. Иккинчидан – оммавий олий таълим ҳақиқатга айланган шароитда, фақат таълим дастурларини диверсификация қилиш, ўрта ва олий таълим ўртасида мавжуд бўлган турли тафовутларни бартараф этиш ҳамда ёшларни таълим ва касбий йўналтириш ва рағбатлантириш механизмларининг ролини оширишдир [10, – Б.8].

Биз олий таълимда профессор-ўқитувчиларнинг инновацион салоҳиятини ривожлантиришни самарали инновацион педагогик фаолиятга йўналтирилган шахснинг ресурс имкониятлари ва инновацион қобилиятлари таркибида миқдорий ва сифат ўзгаришларининг прогрессив ва мақсадли тўпланиши билан тавсифланган мураккаб ва узоқ давом этадиган жараён

сифатида кўриб чиқамиз. Олий таълимда профессор-ўқитувчилар инновацион салоҳиятни ривожлантиришнинг муқобил даражасига эришган, инновацион техникага эга бўлган ва самарали инновацион фаолиятни шакллантиришда танқидий фикрлаш инерциясини енгишга қодирдир. Буларнинг барчаси профессор-ўқитувчиларга ўзини касбий малакали ва илғор шахс сифатида муваффақиятли исботлаш имкониятини беради.

Ихтисослашган адабиётларда “олий таълимда профессор-ўқитувчилар инновацион салоҳияти” тушунчасининг мазмунини изоҳлашда бир хил ёндашув мавжуд эмас. Биз уни шахснинг комплекс интегратив хусусияти сифатида кўриб чиқамиз, унга қуйидагилар киради: олий таълим ўқитувчисининг инновацион ғоялари ва хатти-ҳаракатлар шаклларини яратишга имкон берадиган индивидуал қобилиятлари ва ресурслари, шахснинг ички имкониятлари ва фаолияти шароитларини ўзаро боғлаш қобилияти, замонавий таълим маконидаги вазиятларни таҳлил қилиш, анъанавий ёндашувларни ўқитишнинг инновацион усуллари ва технологияларига айлантириш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Миронова И.В. Инновационная образовательная парадигма высшей школы / И.В.Миронова // Профессионализм педагога: компетентностный подход в образовании. – М.: МАНПО, 2012. – 357 с.
2. Schumpeter J.A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung/J.A.Schumpeter // Duncker & Humblot. – 1912. – 105 p.
3. Udwadia, F. E. Creativity and innovation in organizations: two models and managerial implications /F.E.Udwadia // Technological forecasting and social change. - 1990. – Vol. 38, Issue 1. – 210 p.
4. Китайгородский П.Д. К вопросу о понятии «инновация»/П.Д.Китайгородский//В сборнике: Юбилейные февральские чтения, 2012. – 567 с.

5. Берестова Т.Ф. Инновация и инновационная деятельность: пределы понятий/Т.Ф.Берестова//Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. - 2008. - № 3 (15). – 211с.

6. Делия В.П. Инновационное мышление в XXI веке/В.П.Делия. – Балашиха : из-во «Де-По», 2011. – 232 с.

7. Домрачева С.А. К вопросу о педагогических новшествах и педагогических инновациях/С.А.Домрачева//Вестник Марийского государственного университета. – 2011. – № 6. – 244с.

8. Игнатова В.В. Педагогические факторы духовно-творческого становления личности в образовательном процессе: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Игнатова Валентина Владимировна. – Красноярск, 2000. – 365 с.

9. Личностный потенциал: структура и диагностика/Под ред. Д.А.Леонтьева. – М.: Смысл, 2011. – 680с.

10. Аликариева А. Олий ўқув юртларида таълим сифати менежменти тизимини ривожлантиришда хориж тажрибаси//“Социология фанлари” (www.tadqiqot.uz\soci) электрон журнали. 5-жилд, 4-сон. 2022. DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2022-4.